L-Element tal-Konfront f'Monsinjur Pietru Pawl Saydon[1]

Sergio Grech

Wieħed mill-elementi li jispikka b'mod persistenti fil-bijografija ta' Monsinjur Pietru Pawl Saydon huwa l-konfront. Ma tkunx qed tiżbalja, jekk tara l-ħajja ta' dan il-qassis Żurrieqi bħala konfront kontinwu; konfront mhux biss ma' ċertu element politiku imma fuq kollox ma' dak ekkleżjastiku.

Diskussjoni ta' din it-tema b'ċerta rigorożità hi għal kollox nieqsa fl-istorjografija lokali. Probabbli l-esperjenzi morri li għadda minnhom Saydon u fuq kollox il-pajjiż kollu fis-sittinijiet jagħmlu diskors bħal dan ċensurabbli f'diversi aspetti.

Meta qed titkellem dwar Saydon, qed titkellem dwar eċċezzjoni fil-kleru Malti ta' dik il-ħabta. Sa żmienu wieħed anki jiddubita mill-ħiliet akkademiċi ta' ċerti professuri universitarji fil-kamp teoloġiku. L-idea ta' professur medhi fl-istudju kienet għadha 'l bogħod; eċċezzjonijiet kien hemm dejjem. Diffiċli tmqadar per eżempju lill-Professur Anastasju Cuschieri li anki kellu dibattiti mal-filosfu Taljan Benedetto Croce.

Saydon kien il-bniedem li ħabb l-istudji, siefer barra minn butu għall-kungressi, xtara l-kotba, aġġorna ruħu akkademikament, u ħareġ mill-fosdqa lokali biex wasal biex welled il-kapolavur tiegħu: it-traduzzjoni tal-Kotba Mqaddsa. Mhux ta' b'xejn li ta' Saydon hawn żewġ monumenti f'din in-naqra ta' gżira; wieħed fiż-Żurrieq[2] u l-ieħor fil-Kulleġġ Ġan Franġisk Abela.[3]

Il-ġurnata minn kmieni turik

Ir-riżultati universitarji jikkonfermaw jekk qatt kien hemm bżonn is-saħħa intelletwali li kellu Saydon u l-ġibda tiegħu lejn l-Istudji Bibliċi.

Il-marki ta' l-ewwel sena kienu hekk:[4]

Dommatika	Morali	Skrittura Mqaddsa/ Ebrajk	Total	Ordni tal-Mertu
187	200	197	584	L-Ewwel

Fl-orali li sar fit-13 ta' Lulju ta' l-1916, kiseb "*cum laude*."[5]

Fit-tieni sena kiseb dawn il-marki:[6]

Dommatika	Morali	Skrittura Mqaddsa/ Ebrajk	Total	Ordni tal-Mertu
195	169	197	561	L-Ewwel

Fl-orali, li sar fil-11 ta' Lulju, 1917, Saydon "*passed with honours*."[7]

Fit-tielet sena tal-kors ġab dawn il-marki:[8]

Morali	Dommatika	Total	Ordni tal-Mertu
184	176	360	It-Tieni[9]

Fl-orali kiseb "*cum laude*."[10]

Dik is-sena beda jistudja l-Liġi Kanonika u ġie l-ewwel fil-parti tal-kitba. Qasam dan l-unur miegħu Angelo Ghigo.[11] Fl-orali ġie "*approved*."[12]

Fir-raba' sena Saydon mar hekk:[13]

Dommatika	Morali	Total	Ordni tal-Mertu
196	187	383	L-Ewwel

Fl-orali kien "*unanimously approved*."[14]

Fil-Liġi Kanonika ġie r-raba'.[15] Fl-orali kien "*unanimously approved*."[16]

L-oppożizzjoni mit-tfulija

Fatt li żgur li għen lil Saydon kien li hu twieled f'ambjent finanzjarjament komdu. Hu nnifsu jistqarr dan. "Missieri kien jagħmilha tajjeb u ommi kienet ġejja minn familja tajba wkoll. Minn għand missieri writt il-ħeġġa għax-xogħol u mingħand ommi[17] writt qalb li tħoss u li tħobb, li tħenn u li tagħder."[18]

L-element tal-konfront tista' tgħid li beda sa minn ċkunitu u l-karatteristika li ma jħallix lil min jagħmillu l-bżieq fuq imnieħru dehret sa minn kmieni f'ħajtu.

Saydon jirrakkonta kif telaq mill-iskola tar-raħal wara li s-surmast kien keċċieh għax viċin il-festa ta' *Corpus* qabeż l-iskola u mar "mat-tfal biex jiġbor il-ward għall-knisja."[19]

Saydon irrakkonta li s-surmast, l-għada li mar l-iskola bagħtu d-dar u, aktarx tant ħassu umiljat, li ddeċieda li ma jidħolx darba oħra hemm.

Minflok, beda jmur il-privat għand Dun Gejt Muscat B.Litt DD[20] li dik il-ħabta kien "għadu student tat-Teoloġija fl-Università ta' Malta."[21]

Saydon f'konfront ma' l-isqfijiet tiegħu

Joħroġ ċar li Saydon ma tantx kien imur tajjeb ma' l-Isqof Mauro Caruana u wisq inqas ma' l-Arċisqof Mikiel Gonzi.

Skond Saydon, Caruana "ma tantx kellu grazzja miegħi. Qassisin oħra iżgħar minni u inqas minni kellhom l-aqwa unuri, jien bqajt dejjem fejn kont sempliċi qassis."[22] Kien hemm każ meta qassis ħabib tiegħu "ħarbitlu dil-kelma: Iwa, kellek min hu kontra tiegħek."[23]

L-istess ħsieb kien fissru mal-poeta Karmenu Vassallo.[24] Saydon jiddikjara: "fi żmien l-Isqof Caruana jien ma kont insarraf xejn; ma kontx fid-dinja; qatt ma rċivejt l-iċken unur ..."[25]

Każ bejn Saydon u Caruana seħħ fl-1927. Saydon innifsu kixef dan waqt akkademja f'ġieħu.[26]

Jirrakkonta li hu bagħat il-manuskritt tal-ktieb tal-Ġenesi maqlub għall-Malti lill-Kurja għaċ-ċensura. Iżda ġara li ċ-ċensur ma qabilx ma' parti mit-tielet kapitlu.

Saydon ma żammx mal-mudell magħruf fil-famuża sentenza "Hi tisħaqlek rasek."[27] Imma hu qalibha, "Hu jisħaqlek rasek."[28] Dan kien ifisser li kien se jaqleb dak li kien sar tradizzjoni fit-tagħlim tal-Knisja.

Iċ-ċensur Monsinjur Matteo Cortis żamm iebes.[29] L-Isqof qabel ma' Saydon imma safrattant ma riedx li jwaqqa' l-kelma taċ-ċensur tiegħu.[30]

L-oriġni tal-kunflitt ma' Monsinjur Mikiel Gonzi

L-oppożizzjoni lejn Gonzi ma kinitx biss minħabba l-famużi sittinijiet imma kienet marbuta wkoll ma' raġuni akkademika.

Aktarx ftit jafu li Saydon kien student ta' Mikiel Gonzi. Wara li studja fl-Università ta' Malta, Gonzi kien mar jistudja l-Università Gregorjana ta' Ruma minn fejn kiseb il-grad *Juris Canoncis Doctor.*

Fl-1915 Dun Mikiel beda jgħallem l-Iskrittura fl-Università "bla ħlas bħala *libero docente*."[31] Darba li twaqqfet il-kattedra tax-Xjenzi Bibliċi u l-Ilsien Ebrajk, Gonzi kellu salarju ta' £140 fis-sena.[32]

Saydon iżda jpoġġi f'dubju kemm Gonzi qatt seta' jokkupa dak is-siġġu: "Gonzi kien għadu mhux imħarreġ biżżejjed għal dan it-tagħlim. Meta kien għadu student qatt ma studja Skrittura; bħall-qassisin kollha ta' żmienu ma kien jaf xejn fuq l-Iskrittura."[33]

It-traduttur Żurrieqi jfakkar li Gonzi Ruma kien studja d-Dritt Kanoniku.[34] Ikompli jsostni li Gonzi "studju kbir ma kellux, u kien jibqagħlu ħafna żmien x'jaħli fi studju ieħor. Għalhekk ġieh il-ħsieb, imħajjar minn ħaddieħor, li jistudja l-Iskrittura, u qabad kors li ngħidulu *undergraduate*, l-Università Gregorjana. Fl-istess ħin kien imur għal xi lezzjoni fl-Istitut Bibliku, li kien għadu kemm fetaħ għall-*post-graduate courses*."[35]

Għalkemm Saydon jikkonkludi li Gonzi meta beda jgħallem kien "novizz, mhux imrawwem biżżejjed f'dan l-istudju u inqas imħarreġ mill-istudenti tiegħi tal-lum"[36] faħħru f'xogħlu fis-sens li kien "jieħu x-xogħol ta' l-iskola bl-ikbar serjetà.[37] Iżid ukoll "billi kien nieqes mill-esperjenza ta' tagħlim kbir, u terġa' b'dak il-leħen li ma tantx kien ħelu, kultant kien idejjaqna."[38] Ma' din l-asserzjoni żgur ma jaqbilx Dun Carlo Manche fejn jiddeskrivi "l-*lectures* tiegħu qishom qrajt ktieb li tibqa' tiftakru."[39]

Hemm ipoteżi għalkemm mhux studjata f'ċertu dettall ta' Monsinjur Karm Sant li ssostni li seta' kien Gonzi l-għalliem li ħeġġeġ lil Saydon l-istudent, "biex imur il-Bibliku."[40]

Meta Gonzi sar Isqof tad-djoċesi Għawdxija,[41] inħolqot vakanza u Saydon kien applika. Dan kien f'Awwissu ta' l-1924.

Dwar dan kien kiteb f'*Il-Malti* fejn insista li l-persuna li ħadet il-kariga

fl-1924 ma kellhiex il-kwalifiki meħtieġa kollha.[42] Saydon isostni "xejn ma kienu jiswew l-istudji kbar li kont għamilt; xejn ma kienet tiswa l-kelma tal-Papa li ftit xhur qabel ... ħareġ ordni li l-Professur ta' l-Iskrittura kellu jkollu l-gradi fl-Iskrittura u ħadd ħliefi ma kellu."[43] Il-persuna li laħqet wara Gonzi kienet Patri Daniel Callus, O.P.

Għandna biżżejjed xhieda li turina kif sar il-proċess ta' l-għażla wara li post id-Dumnikan Callus tbattal u mtela minn Saydon. Preżenti għall-għażla kien hemm ukoll Mons. Nerik Dandria.[44]

Tlieta tefgħu l-applikazzjoni għall-post battal: Saydon, Dun P.P. Grima, u s-Sur Calleja Schembri.[45] L-applikazzjoni ta' l-aħħar wieħed waqgħet mill-ewwel.[46]

Wara "*a long discussion*", Dandria ppropona li "*before, reporting fully on the individual merits of the candidates, the council recommended that Rev. Saydon and Rev. Grima be required to submit to a didactic test, being a lesson given to the class of Theology in the presence of council or members ...*"[47]

Min-naħa tiegħu Mons. Farrugia ressaq emenda fuq il-proposta ta' Dandria biex jiġi spjegat l-għan wara l-eżami li kien ser isir. Hu ppropona xi tibdiliet u li jiżdied il-kliem fil-bidu: "*The Faculty of Theology although recongnising the superiority of the testimonials submitted by Rev. Saydon ...*"[48]

F'konfront mal-kappillani

Waħda mill-ġlidiet persistenti li kellu Saydon kienet mal-kappillani li amministraw il-parroċċa Żurriqija. Dik kienet epoka meta l-kappillan kien l-alfa u l-omega fil-parroċċa. Il-jeddijiet tiegħu kienu ġejjin mill-funzjoni tiegħu li jħares it-twemmin tal-parruċċani. Kien forza fir-raħal li ma stajtx taqbiżha jew tagħmel ta' birruħek li ma teżistix.[49] Kif jgħid Bossevain, il-Kappillan kien "*the village's chief spokesman, and many still refer to him as il-prinċipal tar-raħal, the head of the village.*"[50]

L-ewwel arċpiriet li Saydon kien serva taħtu kien Dun Manwel Mifsud. Qabel kien kappillan il-Għargħur fejn skond Mangion kien, "maħbub u miġjub ..."[51]

Saydon jiddeskrivi lil Mifsud bħala "qasir imma ta' kmand."[52] Saydon jgħid li jismagħhom jgħidu li qabel ħa l-pussess kien għamilha ċara li għalkemm fiżikament hu kien qasir "il-kmand hu jien."[53]

Dun Manwel kien jieħu sehem attiv ħafna fil-ħajja tal-parruċċani tant li kien "jindaħal fil-familji biex jagħti daqqa t'id meta fid-dar ma jkunx hemm min jinqala'.[54]

Saydon jgħid li Mifsud żbalja għax kellu x-xewqa li jsir Monsinjur.[55] "Meta ra li bl-ebda mod ma seta' jaqta' xewqtu li jsir Monsinjur beda jiddejjaq mill-parroċċa. Ix-xogħol tefgħu kollu fuq il-viċi Dun Ġwann Sultana ... u hu kera dar Tas-Sliema fejn kien jgħaddi ħamest ijiem" fil-ġimgħa.[56] Mifsud għamel waħda tinkiteb f'festa minnhom meta ddeċieda li l-banda Karmelitana tieħu sehem fil-festa ta' Santa Katerina u dan ħoloq pandemonju sħiħ.

L-imħabba lejn Santa Katerina

L-element li jistona f'dan il-kwadru hu l-imħabba esaġerata li Saydon kellu għal Santa Katerina; element li normalment mhux daqstant faċli li ssibu f'min ħareġ 'il barra mid-djuqija ta' raħal permezz ta' l-istudju.

Trevor Żahra jirrakkonta annedottu ħelu li fis-sempliċità tiegħu jgħid ħafna. L-awtur jiftakar li Saydon kien mar id-dar tagħhom, waqt il-festa fiż-Żejtun.[57] Il-missier, Walter, infurmah li ibnu kien qed jikteb il-poeżiji. Il-poeżiji ta' Trevor ntlaqgħu tajjeb minn Saydon imma tah *ċamata* għax qatt ma kien kiteb xejn fuq il-qaddisa: "Kif ma ktibtx fuq Santa Katerina?" saqsieh Saydon. "Miż-Żejtun u ma tiktibx fuq Santa Katerina? Qis li tikteb." [58]

Saydon sa kiteb dramm dwar din il-qaddisa. Carmel Bezzina jistqarr li hu għandu dubji serji jekk dan id-dramm inkitibx verament minn Saydon. Skond Bezzina, dan id-dramm fih ftit jew xejn kwalitajiet artistiċi.[59] Id-dramm kien inħadem għall-ewwel darba fl-1960 mill-membri tas-Soċjetà Mużikali Santa Katerina u l-Kor Cantate Domino.[60]

Li Santa Katerina kienet "issaħħru", jikkonfermaha wkoll il-Kanonku Joachim Schembri.[61] Skond il-kanonku, "lil Santa Katerina kien iħobbha daqs id-dawl t'għajnejh."[62] Schembri jinsisti li din l-imħabba kienet ukoll frott ta' zijuh Dun Pawl li kien prokuratur tal-festa.[63]

Kien hemm ukoll qraba oħra li ħabbew il-festa bħal qaribu Ġużeppi Saydon, "l-ispiżjar, li kien jaħdem in-nar anke fid-dar ... stess għall-festa ..."[64] Mill-familja ta' kuġinuh Dun Vinċenz ma naqsitx ukoll il-ġenorożità lejn il-festa. "Oħtu Peppina żżewġet lil Fonzu Gauci, neguzjant tal-patata, benefattur kbir għall-każin u l-festa ta' Santa Katerina li tagħha kien ħallas għall-bradella ta' l-istatwa."[65]

"Daru kienet biswit il-bieb tan-nofs tal-knisja ta' Santa Katerina."[66] Wara kollox meta l-bieb tal-knisja parrokkjali kien ikun miftuħ, Saydon minn daru kien jara l-istatwa.[67]

Jikkarga l-inkwiet mal-kappillani

Wara Mifsud fl-1924, il-parroċċa għaddiet f'idejn Dun Ġwann Battista Ghigo.[68] Ħu Ghigo, Dun Anġ, kien sar saċerdot ma' Saydon u kienu flimkien fil-kors universitarju.[69]

Għal Saydon, Ghigo "għall-ġbejna kien lest li jbigħ parroċċa."[70] Saydon isostni li Ghigo sa qabel ma ħa l-pussess kien "nqaleb fuq in-naħa tal-Karmnu."[71]

Il-kwistjonijiet fil-festi tant ħraxu li Ghigo spiċċa biex qala' xebgħa u b'riħet hekk sar parti waħda mal-partit Karmelitan.[72] Kien daż-żmien li l-festa tal-Karmnu kibret ħafna "u saret tħabbatha mal-festa tat-titular."[73] Ma jeskludix lanqas li s-seftura kienet qed tiġbdu lejn il-Karmelitani![74]

Saydon isostni li hu u kuġinuh Dun Vinċenz kienu ġew akkużati bosta drabi minnu li kienu qed ixewxu l-partit ta' Santa Katerina.[75]

Sacco imma jsostni li l-parrokat ta' Ghigo qajla kien faċli.[76] Fid-19 ta' Settembru ta' l-1932, il-familja Saydon kienet tilfet lil Dun Pawl, iz-ziju.

In-neputi kien iddeċieda li konsegwenza ta' dik il-mewta ma jiħux sehem fil-festa. Sadanittant dawruhielu mar-raħal li l-familja Saydon ma riditx li ssir il-festa bħala vistu. Dan ġab reazzjoni kuntrarja mill-poplu.

Mill-ħafna prokuri li kellu z-ziju la hu u lanqas kuġinuh Dun Vinċenz ma messu xejn u allura "r-rebħa ta' Ghigo kienet bla qies."[77] Ir-riżultat kien li hu warrab u ngħalaq mal-kotba: "ma bqajtx nagħmel servizz fil-knisja, anqas fil-festa ta' Santa Katerina."[78]

Wara Ghigo wasal Dun Salv Gauci li qabel kien kappillan Ħal Għargħur. Saydon immaġina li r-relazzjoni tagħhom kienet ser tkun tajba għax Gauci kien anki student tiegħu.[79] Jiddeskrivih bħala "tifel kwiet kemm kemm mhux skrupluż."[80]

Il-wasla ta' Gauci għal ftit tatu l-ferħ għax "irġajt dħalt fil-knisja u qbadt is-servizz kollu kif kont nixtieq."[81]

Saydon jikteb li dil-ħabta sar nervuż u jdejjqu kollox tant li lil "kulħadd nistħajlu għadu tiegħi."[82] Fuq kollox bdiet iddejqu "l-imġiba ħażina tal-poplu fil-knisja"[83] u dan fetaħ kapitlu ta' inkwiet ma' l-arċipriet li kien ħaġa waħda ma' l-Isqof Gonzi.

Kien imdejjaq għall-mewt b'poplu li jġib ruħu l-knisja qisu qiegħed id-dar: "taħbijiet ta' siġġijiet u bankijiet, sogħla, tqaħqiħ u ħsejjes oħra."[84] Kien isikkithom imma kollu għalxejn; sa talab lill-arċipriet biex jieħu azzjoni. Iddeċieda li jibda jqaddes privat "barra mill-Ħdud."[85] Imma l-"ħsejjes baqgħu

u l-istorbju baqa'."[86] Sa fl-aħħar ħa azzjoni li l-quddies tal-Ħadd ma jqaddsux. Lil Gauci qallu: "Il-parroċċa tiegħek u saħħti tiegħi, aħseb għall-quddies ta' nhar ta' Ħadd, għax jien ma niflaħx."[87]

Gauci ma taħx ċans u rrapporta lil Gonzi. Gonzi kitiblu bit-Taljan nhar il-25 ta' Ġunju ta' l-1948.

Gonzi kien mgħarraf li Saydon kien qed jirrifjuta "*di celebrare ... in pubblico nelle Domeniche e Feste di precetto.*"[88] Saydon wieġeb lil Gonzi u ċaħad li qal li ma jridx iqaddes imma ġibidlu l-attenzjoni li hu lill-kappillan qallu li ma jiflaħx.[89]

Wara l-ittra ta' Gonzi hu qaddes xi quddiesa oħra imma s-sitwazzjoni baqgħet kif ħallieha. Reġa' ma qaddisx u Gonzi ta struzzjonijiet ċari lil Gauci biex ma jħallihx iqaddes privatament.[90] Gauci mar jistennieh il-knisja biex jgħaddilu l-messaġġ u Saydon darba li l-messaġġ kien wasal, "ħriġt u mort id-dar."[91] Imma l-affari dakinhar ma waqfitx hemm. Bdiet kriżi oħra: "kif ma tatnix puplesija dakinhar ma nafx. Kemm bkejt, u kemm għajjatt u kemm tajt fuq rasi!"[92] Min hemm iddeċieda li ma jqaddisx iktar fil-parroċċa. "Jew kont immur Bengħisa jew ma kont inqaddes xejn."[93]

Saydon jakkuża wkoll li Gauci kien il-ħtija tal-mewt ta' kuġinuh Dun Vinċenz. Ir-raġel tatu puplesija ħtija "tas-suppervja u l-egoiżmu ta' l-arċipriet Gauci."[94] Miet tlett ijiem wara l-attakk.[95] Dun Vinċenz miet fid-19 ta' Settembru ta' l-1946. Kellu 52 sena.

Wara li Gauci rtira, postu ttieħed minn Dun Pawl Pace. Pace wasal iż-Żurrieq fl-1960 meta Malta kienet qed tgħum f'inkwiet politiku reliġjuż kbir.

Lil Pace, Saydon jagħtih it-titlu ta' "neguzjant" u "neguzjant Qormi." Il-Monsinjur isostni li Pace ġie apposta għax "kien jaf li l-parroċċa taż-Żurrieq tirrendilu iktar minn dik ta' Ħal Kirkop" fejn kien kappillan.[96] Skond Saydon Pace "għolla l-kera u l-qbejjel kollha tal-Knisja."[97]

Saydon sab ruħu mdaħħal fil-kwistjoni politika reliġjuża. Għall-elezzjoni ta' l-1966 hu kien qed jgħid li l-pastorali ta' l-isqfijiet ma kien fiha xejn dwar hux dnub jew le li tivvota l-M.L.P. Apparti li waqt il-quddiesa ma kienx qara l-pastorali kollha u għamel riassunt tagħha biss. Hu sostna li "m'hemm l-ebda dnub imsemmi u għalhekk min jivvota Labour ma jagħmilx dnub. Kulħadd għandu jivvota skond kif tgħidlu l-kuxjenza."[98]

Ittra ffirmata minn Wiżu f'*L-Orizzont* kienet allegat li fin-Nadur il-qassisin kienu taw struzzjonijiet biex in-Nadurin ma jivvutawx lill-M.L.P.[99] Biex il-kwadru jkun sħiħ, fl-istess gazzetta, għaxart ijiem wara, kien dehret ittra tfaħħar lill-kleru Bormliż għall-mod kawt kif kien miexi fil-kwistjoni kollha.[100]

Powsters ma' daru

Il-kwistjoni kkumplikat ruħha meta ma' dar Saydon twaħħlu xi kartelluni Laburisti. Milli jidher ingħata xi żmien biex ineħħihom. L-ordni ma ġietx esegwita mill-ewwel u Saydon nhar is-26 ta' Marzu, 1966 tilef il-jedd li jaqdi dmiru ta' qassis. Saydon wieġeb billi tela' Ruma.[101] X'sar Ruma baqa' misteru.

Nhar is-26 ta' Marzu ta' l-1966, kemm f' *L-Orizzont* kif ukoll fil-*Malta News* deher artiklu fejn il-protagonista kien Saydon u fih Saydon jagħmel ġudizzju dwar il-qassisin. Il-ġudizzju mhu xejn kumplimentuż u Saydon jakkuża li, "il-qassisin qatt ma jiftiehmu bejniethom ... darba ftiehmu biex sallbu lil Kristu."[102]

Meta ġie lura minn Ruma, kien sar tentattiv mill-partitarji Laburisti biex jagħmlulu "dimostrazzjoni."[103]

Iżda skond "mhu mifhum, Saydon talab lill-pulizija, biex ma jħalluhx jiġi f'idejn id-dimostranti."[104] Skond ittra li dehret f'*Il-Ħaddiem*, waqt din id-dimostrazzjoni, id-dimostranti kienu qalu diskors bħal "Abbasso l-Isqof", "Abbasso l-Qassisin", "Nixtieq li hawn qassis minn hawn biex inqattgħu bċejjeċ", u "Dan hu l-uniku saċerdot li sfida l-Isqof."[105]

Saydon, dwar din id-dimostrazzjoni, kien kiteb ittra lil editur Anton Cassar biex jippubblikaha f'*L-Orizzont* jew f'*It-Torċa*.[106] F'nota privata ma' l-ittra, Saydon wiegħed lil Cassar li "aktar ma ddum il-gwerra kontra tiegħi iktar indum niġġieled."[107]

Fl-ittra Saydon jirringrazzja lil dawk kollha li marru jilqgħuh l-ajruport u jtenni li jiddispjaċih li "biex inżomm il-kwiet kelli noħroġ mill-ajruport bil-moħbi."[108]

Saydon jispjega li darba li wasal lura daru sab "mewġa kbira ta' aħbarijiet koroh kontra tiegħi."[109] Saydon jibda biex isemmi li l-Arċipriet Pace waqt il-quddiesa tal-Ħadd 27 ta' Marzu, li kien ukoll jum il-votazzjoni, kien qal minn fuq il-pulptu li Saydon kien "sospiż mill-quddiesa u mill-qrar bħala kastig ta' l-Isqof."[110]

Saydon f'din l-ittra jpinġi wkoll l-kwadru tiegħu ta' dak li seħħ dwar il-kartelluni. "Mad-dar tiegħi twaħħlu xi powsters politiċi. Kien hemm min ma għoġbuhx u rraportawni lill-Isqof. Nhar il-Ġimgħa f'nofsinhar waslitli ittra mill-Kurja, iffirmata mis-Segretarju Mons. A. Bonnici ... li fiha qalli: "L-Isqof jordnalek li tneħħi l-powsters ... jagħtik żmien sal-lejla. Jekk ma tneħħihomx taqa' taħt il-piena tas-sospensjoni *a divinis*."[111]

Saydon ikompli jikteb li "b'dan l-ordni ma nafx l-Isqof ippretendiex li jien nilbes il-boiler suit, naqbad is-sellum u l-ixkupa u l-ilma biex inneħħi l-powsters u r-ritratti."[112] Saydon jgħid li hu kien avża lill-pulizija biex il-kartelluni jinqalgħu.[113]

Il-*Malta News* tikkwota l-każ ta' saċerdot ieħor li kellu l-kartelluni mwaħħlin mal-faċċata ta' daru. Dan kien Dun Ġużepp Zarb li kien kappillan ta' Ħaż-Żabbar u skond il-gazzetta dan kellu mwaħħlin kartelluni Nazzjonalisti u "*no attempt was made to remove them.*"[114]

Tlett ijiem wara li ġie minn Ruma, Monsinjur Saydon qal li "lest biex nirranġa kollox."[115] Saydon insista li hu "mhux ribell."[116] Iddikjara "mingħajr tlaqliq" li "kont, għadni u nibqa' leali lejn l-Arċisqof."[117] Kompla jgħid li "daħal bejn il-basla u qoxritha ... bla ma kien jaf. Li għamilt ma għamiltux b'sens politiku. Li għidt għidtu għax ħassejt hekk."[118]

Il-pożizzjoni aħħarija fir-raba' jum ta' April ta' l-1966 kienet "issa spiċċa kollox. Ma rrid inkellem lil ħadd iżjed aktar fuq dak li ġara u nqala'. Issa kollox għadda."[119]

Saydon isostni li matul il-ġlieda "qatt ma ksirt l-ordnijiet ta' l-Isqof, imma anqas ma xegħilt xemgħa quddiem l-ebda partit. Dejjem ridt nimxi bis-sagramenti."[120]

Il-qrar

Saydon ma kienx qed isegwi d-direttivi li ħarġu dwar il-qrar mill-Kurja. Dan jammettih hu stess. Għal Saydon, il-qrar kien is-sagrament "tal-ħniena, ta' l-imħabba, tal-maħfra."[121] Fil-qrar kien iwiddeb "lill-penitent, inħeġġu għall-indiema, u meta kont narah dispost kont nagħtih l-assoluzzjoni bla ma nqis ma' liema partit iżomm."[122]

Fl-24 ta' April ta' l-1966, Saydon ikkomunika ma' l-editur ta' *L-Orizzont* u talbu jġiblu ittra dwar li tar-Redifussion jew l-MTV kienu qalu "li l-Isqof neħħieli s-suspensjoni wara li tlabt maħfra ta' li għamilt."[123]

Għall-kuntrarju, hu jgħid, "jien dejjem ħassejtni bla ħtija, u li ma kellix għalfejn nitlob maħfra, u għalhekk qatt ma tlabt maħfra. L-Arċisqof għaraf li ma kellix ħtija u qalli ċar u tond li jien stajt nibqa' nqaddes."[124]

Fl-ittra jgħid li hu talab skuża lill-Arċisqof għal xi kliem li seta' kiteb f'mument "ta' eċitament."[125]

Skontru mal-Ministru Caruana

Il-Ministru Nazzjonalista Carmelo Caruana "ried jiftaħ triq minn quddiem il-knisja sa Brittania Street" u biex jiġri dan Saydon kien ser jitlef biċċa minn ħwejġu.[126]

Fil-Parlament kien intqal li l-Arċipriet Pace kien favur dan il-proġett.[127] Saydon jisħaq li "qalb l-arċipriet Pace ma kinitx mal-Knisja u mal-qassisin imma mal-Ministru Caruana u mal-Partit Nazzjonalista."[128]

Saydon sa jallega li Pace kien kuntent b'li ġralu u li kienu ser iħassrulu d-dar tant li jum minnhom waqt li "kien ħiereġ għall-funeral, ra raġel tax-xogħol ħiereġ minn għandi; fil-pront dar lejn il-qassisin ta' ħdejh u qalilhom ara, ara, ser jeħdolu biċċa mid-dar, sa jibda x-xogħol!"[129]

Sa anki talab lil Gonzi jidħol fil-kwistjoni biex forsi jgħinu imma l-gvern lanqas ma ta kas Gonzi.[130] U hawn Saydon jikkritika lin-Nazzjonalisti li huma lil Isqof jużawh u jdaħħluh fil-kwistjonijiet tagħhom: "Għax l-Isqof hu Isqof biex in-Nazzjonalisti jisservew bih biss mhux biex jobduh u jagħmlu dak li jixtieq."[131]

Ix-xogħol beda tmint ijiem qabel il-festa ta' Santa Katerina u Saydon ra dan bħala pass biex "qabel il-festa jkollu d-dar mħassra; wara l-festa x-xogħol waqaf u dam wieqaf ħafna."[132]

Anton Buttigieg qajjem il-każ fil-Parlament f'Marzu ta' l-1965 fejn talab iktar rispett gal Saydon imma l-Ministru Caruana pront pront qatagħlu diskorsu u fakkar lid-deputat Laburista li hu kien irċieva "ittra insolenti" mingħand Saydon.[133] Saydon kien anki qal pubblikament li l-Ministru Carmelo Carauna kien għadda mill-Matrikola "bil-ħniena tiegħi u mhux bil-ħila tiegħu."[134]

Caruana u Saydon webbsu l-pożizzjoni tagħhom tant li Carauna talab il-permess ta' Gonzi biex ikun jista' jħarrek lill-qassis. Għall-bidu Gonzi "ma riedx jagħtih il-permess."[135] Dik il-ħabta qassis ma setax jittieħed il-Qorti mingħajr il-permezz ta' l-Isqof tiegħu.[136]

Skond Saydon, "f'dak l-eżami ... l-istudenti ma kienu jafu xejn u, biex ma nwaħħlux lil kulħadd, kellna nużaw xi ftit tal-ħniena. B'hekk is-Sur Caruana rnexxielu jgħaddi."[137] Dik ir-reazzjoni urtat lil Ministru. Imma Saydon żamm iebes.[138] Gonzi ċeda għall-pressjonijiet u Caruana ħa lil Saydon il-Qorti.[139]

Sadanittant ta' l-inqas żewġ saċerdoti – Dun Rikard Attard u Dun Victor Grech – għamlu pressjoni diretta fuq il-Ministru biex jikkanċella l-kawża.

F'kumment li tani Grech, spjegali li l-għan tagħhom kien li jirrikonċiljaw il-partijiet.[140] Caruana kien tahom l-impressjoni li "m'għandu l-ebda *grudge*"

għal Saydon.[141] Skond Mons. Victor Grech, Caruana "laqgħana ħafna" u "ried jirrikonċilja."[142] Monsinjur Grech ammetta ma' l-awtur preżenti li d-distanza taż-żmien hija ta' xkiel għalih biex jiftakar il-fatti eżatti kif ġraw. Ftakar li kienu marru jinfurmawh bil-laqgħa mal-Ministru Caruana Bengħajsa u hu kien laqagħhom bil-birra.[143]

Ta' min ifakkar li dik ma kinitx l-unika darba li Saydon ħabat ma' min kien fil-poter. Tletin sena qabel f'Malta kienet għaddejja l-Kwistjoni tal-Lingwa u Saydon ma qagħadx lura milli jopponi d-deċiżjoni li ħa l-gvern biex il-Malti fl-iskejjel ikun mgħallem u miktub kif jinħass u kif jinstema'.

Dakinhar ukoll kien hemm gvern Nazzjonalista li għaxar snin wara l-każ hu kien iddeskrivieh bil-kliem "għedewwa tal-Malti."[144] Għal Saydon dik id-deċiżjoni kien ser ikollha dannu kbir.

Il-pożizzjoni swiet ħafna għawi għalih u għall-Għaqda tal-Malti li anki tkeċċiet mis-swali ta' l-Università. Li hu interessanti li f'dak id-diskors ikkwotat iktar 'il fuq Saydon feraħ bil-bidla fil-gvern. Eżattament hu qal: "Sena damet sejra l-ġlieda. Novembru 1933 ġieb miegħu tibdil kbir fil-gvern. Jiem l-għedewwa tagħna u tal-Malti kienu magħdudin u issa waslu fi tmiemhom. Is-setgħa li kellhom tilfuha; u l-mibegħda lejn il-Malti baqgħet biss therrilhom qalbhom bla ma setgħet iżjed ittiefes il-Malti tagħna. Tniżżlu mill-ħakma mgħobbijin bil-għajb ta' għamilhom ..."[145]

X'kien ifisser dan id-diskors? Fl-1933, Malta bdiet titmexxa mill-Palazz wara li n-Nazzjonalisti ntefgħu 'l barra mill-gvern mill-Ingliżi. Kif jikteb Brincat, "...il-Gvern Kolonjali, inkwetat bil-minaċċi tal-Faxxiżmu fl-Italja li reġa' qajjem il-fantażma ta' l-artijiet irredenti, iddeċieda li ma jħallix il-kwistjoni (tal-lingwa) iżjed f'idejn il-Maltin u ħassar it-Taljan mill-użi uffiċjali kollha."[146] Il-Kostituzzjoni damet sospiża tliet snin. U terġa' l-Kostituzzjoni li ħadet Malta fl-1936 ma kellha x'taqsam xejn ma' l-1921. "... biex il-gvernatur ma jidhirx li baqa' jmexxi waħdu, ġiet proklamata Kostituzzjoni farsa li kienet titfagħna mitt sena lura."[147]

Dan l-istudju pprova jħares lejn Saydon minn lenti oħra mingħajr ma jwaqqa' l-ġenju tiegħu. Din il-kitba fliet lil Saydon mil-lenti tal-ġlidiet kbar li kellu f'ħajtu bil-kummenti u l-veduti tiegħu stess. B'hekk il-bijografija tiegħu setgħet titkabbar ftit ieħor. Jinħass ħafna f'dan l-istudju Saydon ippersegwitat li ma beżax jaffronta sidru fil-mumenti tat-telgħa.

Noti

1 L-awtur jixtieq irodd ħajr lis-sinjuri Anthony Mangion u David Agius Muscat ta' l-għajnuna u l-pariri siewja li tawh f'din il-kitba.

2 Il-monument inkixef fl-1995 fl-okkażjoni tal-mitt sena minn twelidu. Il-monument huwa xogħol Alfred Camilleri Cauchi.

3 Il-monument inkixef fit-22 ta' Ġunju ta' l-1994.

4 AUM, Special Council of Theology (1898–1919) 127. Ħajr lil Mary Samut Tagliaferro ta' l-għajnuna tagħha biex stajt nikkonsulta l-materjal.

5 AUM, Special Council of Theology (1898–1919) 127.

6 AUM, Special Council of Theology (1898–1919) 141.

7 AUM, Special Council of Theology (1898–1919) 142.

8 AUM, Special Council of Theology (1898–1919) 157.

9 L-ewwel kien ġie Annibale Preca li kien ġab sitt marki iżjed minn Saydon u miegħu fit-tieni post kien ġie Angelo Ghigo. Dan Preca m'għandux jiġi mfixkel ma' Annibale Preca magħruf fil-qasam tal-Malti.

10 AUM, Special Council of Theology (1898–1919) 155.

11 AUM, Special Council of Theology (1898–1919) 157.

12 AUM, Special Council of Theology (1898–1919) 158.

13 AUM, Special Theology Council (1919–1948) 8.

14 AUM, Special Theology Council (1919–1948) 11.

15 AUM, Special Theology Council (1919–1948) 19.

16 AUM, Special Theology Council (1919–1948) 19.

17 Pietru Pawl Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti' [manuskritt f'kollezzjoni privata] 2.

18 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 4.

19 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 4.

20 Skond ir-reġistri tal-Kurja, Dun Gejtan ordna saċerdot fl-1909. Ħajr lil Anthony Mangion u lil Charles Buttigieg ta' din l-informazzjoni.

21 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 4.

22 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 21.

23 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 21.

24 Karmenu Vassallo, *Għażiż Karmenu* (Malta: PEG, 1982) 181.

25 Vassallo 181.

26 Marcel Zammit Marmara, "Hu Jisħaqlu Rasu," *Il-Mument,* 16.vii.2006, 29.

27 Zammit Marmara 29.

28 Zammit Marmara 29.

29 Zammit Marmara 29.

30 Zammit Marmara 29.
31 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 9.
32 Michael Galea u Emmanuel S. Tonna, L-Arċisqof Gonzi, vol. 1 (Malta: KKM, 1983) 37.
33 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 10.
34 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 10.
35 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 10.
36 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 10.
37 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 10.
38 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 10.
39 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 10.
Galea u Tonna 38.
40 Karm Sant, "Diskors ta' Għeluq f'Ġieħ il-Prof P.P. Saydon," *Leħen il-Malti* 27 (1991) 21.
41 Joseph Bezzina, *L-Istorja tal-Knisja f'Malta* (Malta: PIN, 2002), 187.
42 Arthur Sammut, *Mill-Pinna ta' Saydon* (Malta: KKM, 1972) 247.
43 Sammut 248.
44 AUM, Special Council of Theology (1919–1948) 99.
45 AUM, Special Council of Theology (1919–1948) 100.
46 AUM, Special Council of Theology (1919–1948) 100.
47 AUM, Special Council of Theology (1919–1948) 101.
48 AUM, Special Council of Theology (1919–1948) 101.
49 Carmel Cassar, "Everyday Life in Malta," *The British Colonial Experience*, ed. Victor Mallia Milanes (Malta: Mireva, 1988) 92.
50 Jeremy Boissevain, *Saints and Fireworks Religion and Politics in Rural Malta* (Malta: Progress Press, 1993) 43.
51 Anthony Mangion, "Mitt Sena Arċipretali," *Programm tal-Festi Ċentinarji f'Ġieħ Santa Katerina* (1993) 25.
52 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 14.
53 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 14.
54 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 14.
55 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 15.
56 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 15.
57 Dak iż-żmien il-festa kienet issir fix-xahar ta' Novembru nhar il-ħamsa u għoxrin.
58 Trevor Żahra ta dan il-kumment lill-awtur fis-sensiela *Niesna* mxandra fuq Campus FM.

59 Carmel Bezzina, *Saydon Biblista u Studjuż tal-Malti* (Malta: Preca Publications, 2006) 240.
60 Carmel Bezzina 235.
61 Joachim Schembri, "Saydon - Kif Niftakru Jien," *Leħen il-Malti* 27 (1991) 18.
62 Schembri 18.
63 Schembri 18.
64 Schembri 18.
65 Remiġ Sacco, *Iż-Żurrieq Kif Għextu Jien, 1922–1945* (Malta: Kunsill Lokali Żurrieq, 2002) 41.
66 Schembri 18.
67 Schembri 18.
68 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 21.
69 L-aħwa Ghigo llum midfunin l-Imqabba. Dun Anġ kien sar arċipriet tal-parroċċa tal-Furjana.
70 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 28.
71 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 22.
72 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 24.
73 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 25.
74 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 25.
75 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 26.
76 Sacco 35.
77 Sacco 35.
78 Sacco 35.
79 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 28.
80 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 28.
81 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 29.
82 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 29.
83 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 30.
84 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 30.
85 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 30.
86 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 30.
87 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 30.
88 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 30.
89 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 30.
90 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 31.
91 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 31.
92 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 31.

UNIVERSITY OF MALTA MAIN LIBRARY

93 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 31.
94 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 32.
95 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 32.
96 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 36.
97 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 40.
98 Desmond Zammit Marmarà, *L-Almanakk tal-Partit Laburista* (Malta: SKS, 2005) 94.
99 Wiżu, "Il-Pastorali ta' l-Isqfijiet u l-Qassisin fin-Nadur," *L-Orizzont,* 16.iii.1966, 4.
100 Kattoliku, "L-Eżempju Tajjeb li Qed Jagħti l-Kleru f'Bormla," *L-Orizzont,* 23.iii.1966, 4.
101 Anton Gauci, *Ħwejjeġ li Rajna,* I (Għawdex: A&M Printing, 1981) 288.
102 "Mons. Saydon Jitkellem: M'Hemmx Dnub jekk Tivvota lill-M.L.P.", *L-Orizzont,* 26.iii.1966.
103 "Prof. Saydon jiġi lura minn Ruma," *Il-Ħaddiem,* 1.iv.1966, 1.
104 "Prof. Saydon jiġi lura minn Ruma," *Il-Ħaddiem,* 1.iv.1966, 1.
105 J.S. Borg, "Mons. Saydon Jattakka l-Kleru," *Il-Ħaddiem,* 6.iv.1966, 4.
106 Ittra ta' Saydon lil Anton Cassar datata 1.iv.1966. Ħajr lil Anton Cassar li ġentilment għadda kopja ta' l-ittra lill-awtur.
107 Ittra ta' Saydon lil Cassar, 1.iv.1966.
108 Ittra ta' Saydon lil Cassar, 1.iv.1966.
109 Ittra ta' Saydon lil Cassar, 1.iv.1966.
110 Ittra ta' Saydon lil Cassar, 1.iv.1966.
111 L-espressjoni *a divinis* għandha linja maqtugħa taħtha.
112 Ittra ta' Saydon lil Cassar, 1.iv.1966.
113 Ittra ta' Saydon lil Cassar, 1.iv.1966.
114 "Parish Priests All Out Against Mgr. Saydon, Union Press Papers," *The Malta News*, 28.iii.1966, 3.
115 Pietru Pawl Saydon, "Saydon Ikellem lil Il-Ħaddiem: Lest Biex Nirranġa Kollox," *Il-Ħaddiem*, 4.iv.1966, 1.
116 Saydon, 4.iv.1966, 1.
117 Saydon, 4.iv.1966, 1.
118 Saydon, 4.iv.1966, 1.
119 Saydon, 4.iv.1966, 1.
120 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 37.
121 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 37.
122 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 37.
123 Ittra ta' Saydon lil Anton Cassar datata 24.iv.1966.

124 Ittra ta' Saydon lil Cassar, 24.iv.1966.
125 Ittra ta' Saydon lil Cassar, 24.iv.1966.
126 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 39.
127 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 39.
128 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 39.
129 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 39.
130 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 41.
131 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 41.
132 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 42.
133 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 42.
134 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 42.
135 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 42.
136 "Priest Editor in Court", "The Sunday Times of Malta Fifty Years Ago, May 5, 1957," *The Sunday Times*, 6.v.2007, 14.
137 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 43.
138 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 43.
139 Saydon, 'Tifkiriet ta' Ħajti', 43.
140 Mons. Victor Grech, Intervista personali, 2.ix.2006.
141 Mons. Victor Grech, Intervista personali, 2.ix.2006.
142 Mons. Victor Grech, Intervista personali, 2.ix.2006.
143 Mons. Victor Grech, Intervista personali, 2.ix.2006.
144 Sammut 150.
145 Sammut 150.
146 Joseph M. Brincat, *Il-Malti Elf Sena ta' Storja* (Malta: PIN, 2000) 173.
147 Remiġ Sacco, *L-Elezzjonijiet Ġenerali, Il-Ġrajja Politika u Kostituzzjonali ta' Malta* (Malta: KKM, 1986) 118.